

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆՆԵՐ

ՅՈՒՑԱԿ ԼԱՅՅԵՐԷՆ ԶՅՈՒԳՐԱՑ ԶՄՄԱ-
ՌԻ ՎԱՆՔԻ ՄԱՏՆԵԱՆԱՐԱՆՈՒՆ, ՀԱ-
ՄՈՐ Բ. ՃԱՍՏՈՑՆԱՄ ՀԱՄԱՔԱԾՈՅ՝
ՎԻՃԻՑԱՄ, ՄՍԽԻՔԱՐԵԱՄ ԱՊԱՐԱՄ,
1971:

Ամէն անգամ որ նորատիպ ճեմուցակ
 ձեռագրաց» մը կը հասնի Ս. Դազար, ու-
 ղեւորութեան սարսուռ մը կ'անցնի բա-
 նասէր Հայրերու սրտերէն, որովհետեւ
 այդ հատորներուն մէջ բովանդակուած
 են մեր նախնիքներու դարկան վաստակ-
 ները, յետ անցնելու կըսկէ ու ջուրէ:

Երուսաղէմի Պողոսեան ճեմուցակ Զե-
 ուղարացնները լոյս կը տեսնեն մէկը միւ-
 րին ետեւէն. 1970ին Վիեննայի Միւի-
 քարեան տպարանէն դուրս եկաւ Նոր
 Զուգայի Ամենափրկիչ վանքի ձեռագիր-
 ներու ցուցակը, եւ ահա անոր կը յա-
 ջուրդէ, նոյն Միւիքարեան տպարանէն
 ճեմուցակ Զմամուրի վանքի» Բ. Հատորը,
 որ վը բովանդակէ Անտոնեանց» հաւա-
 քածոն:

Ծանօթ էր գիտական աշխարհի թէ
 Անտոնեան Միարանութիւնը զոյութիւն
 ունենալէ դադրելէ վերջ, չուրջ 1925ի
 տետները, իր բոլոր ձեռագիրները ան-
 ցած էին Պոլսէն Լիբանան, Զմամուր
 վանքը, բայց անծանօթ էր անոնց պա-
 րունակութիւնը: Այս նոր ցուցակը կու
 դայ յազուրդ տալու բանասէր աշխա-
 րհի, բանալով անոնց առջեւ բաւական
 ճոխ ատաղձ մը:

Բարբախտութիւն մըն է որ այս հա-
 տորը պատրաստողները եղած են գիտ-
 նական ու բանասէր անձեր, Հ. Ներսէս
 Ակիւնեան եւ Հ. Համազասպ Ոսէեան, եր-
 կուքն ալ Վիեննայի Միւիքարեան Միա-
 րանութեան փայլուն դէմքերէն, որոնք
 ձեռագիրները ցանկած ատեն դիտած են
 դուրս ցայտեցնել զբազմի մը պարու-
 նակած դիւսաւոր եւ կարեւոր կէտերը,
 առանց անտեսելու սովորական կարծի-

ւած ծանօթութիւնները: Դժբախտաբար
 ձեռագրական հաւաքածոն ինքնին զուրկ
 է մեծարժէք ու հին ձեռագիրներէ. չուրջ
 300 զբաղեցնենք միայն հատ մը ԺԲ.
 դարէն է, չորս հատ ԺԳ. դարէն, ու
 հետզհետէ կը սկսին բազմանալ մինչեւ
 ԺԹ. դար. 300 հատորի վրայ 216 ձեռա-
 գիրներ ԺԷ-ԺԲ դարերէն են: Գուցէ կա-
 ռելի էր հաւաքածոյէն դուրս ձգել ինչ
 ինչ ձեռագիրներ, մանաւանդ անոնք ու-
 րոնք օրինակութիւններ են Զմամուրեան
 ձեռագիրներէ, որովհետեւ ԺԹ. դարու
 մէջ զաղափարուած ըլլալով ձեռագրա-
 կան նորութիւն մը չպարունակելէն զատ՝
 զբաղաբական վրիպակներ եւս սարդած
 կրնան ըլլալ: Այսպէս. 1838ի թիւ 476
 Մաշտոցը օրինակութիւն մըն է Զմամուր
 թիւ 105 (հին թիւ 391) Մաշտոցին, եւ
 որովհետեւ նախազապաւոր օրինակը
 մաշած ու պակասաւոր եղած է, օրինա-
 կողը ամբողջացուցած է Վիեննայի տը-
 պագրուած Մաշտոցէն: Անտոնալէս թիւ
 483 Ճատաշարանը մասանց Ս. Գրոց»
 օրինակութիւն մըն է Զմամուր թիւ 2
 (հին թիւ 26) ձեռագրին:

Այս նոր ճեմուցակը հատաբարական
 է երկու տեսակէ տով. նախ ցոյց կու տայ
 Անտոնեան Միարանութեան դարկան ան-
 ցեալը, անոնց մեղուալան աշխատանքը:
 Ինչ որ կը տեսնուի, ամէն միարան ուր
 ալ գտնուած է, հետամուտ եղած է ձեռք
 ձգել ձեռագիրներ, նուէր ստանալ կամ
 դնել, հակառակ պարագային համբարա-
 տար աշխատութեամբ օրինակած է ու
 փոխարեւած մայր տուն: Ու այսպէս Ան-
 տոնեան Միարաններու շնորհիւ կորուս-
 տէ փրկուած են ինչ ինչ ձեռագիրներ,
 հակառակ որ անհետացած են անոնք
 մայր օրինակները: ԺԷ-ԺԲ դարու Պիլիք
 էակաց» (թիւ 493) հակիրճ յիշատակա-
 դրութեան մէջ չենք գտնիր ձեռագիր օ-
 րինակող միարանին անունը. զերիւն կը
 դժհամայ ըսելով. «Յօրինակեցաւ ի հին
 զաղափարէ իմեքէ բազում զգուշու-
 թեամբ, առ ի ըստ ամենայնի պահել ի
 նոյնութիւն գրանս, գրաւս, գրաւս,
 զկէտս»:

ճեմուցակը հարուստ է արժէքաւոր
 վկայութիւններով, ԺԷ-ԺԲ դարու պատ-

մութեան պատկանող վաւերաթուղթերով, որոնք կու գան լուսարանել ինչ ինչ կէտեր, ամբողջացնելով պատմական տուեանք: 1657ին Վենետիկի մէջ Մեւքեան փողայեցի կ'օրինակէ «Ժամագիրք ու Սամուարան» մը (թիւ 445), Լիւթոնոյի Հայոց Սան Կոստ եկեղեցիին համար: 1665ին, նոյնպէս Վենետիկի մէջ կ'օրինակուի Մաշտոց մը (թիւ 501) ու կ'ընծայուի Լիւթոնոյի «Հայոց Լուսաւորչի եղևւ ժողովրդեան համար վաճառականացն, ուր եւ ժամերգութիւն կատարի»: 1772ին Հ. Կարապետ Հալաճեան, Միարան Անտոնեանց, հոգեւոր հովիւ կը կարգուի Լիւթոնոյի հաւատացեալներուն (համա. Ձեռ. Թիւ 450), ուր կ'օրինակէ «Պատմութիւն Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ», եւ այդ առթիւ կ'իմանանք որ հոն պաշտօնավարած է մինչև 1805 (Ձեռ. Թիւ 644): 1787ին Լիւթոնոյ կը գտնենք Տուրսունեան Յովհաննէս աբղան, որ կ'օրինակէ «Յիշատակարան Թովմայի Մեծոփեցւոյ» (Ձեռ. Թիւ 482): Այս տեսակէտով կարեւոր վաւերաթուղթ մըն է Թիւ 443 Խորհրդատետրը, գրուած Վենետիկ 1652ին, որու յիշատակարանը չափազանց հետաքրքրական է Վենետիկի Ս. Խաչ Հայոց եկեղեցիին անցեալ պատմութեան համար. ձեռագրին ետեւի էջերուն վրայ գրուած է Զուղայեցի Հայ վաճառականներու ցանկը, որոնք նուիրատուութիւններ կատարած են նոյն եկեղեցիին:

«Յուցակ Ձեռագրաց»ի 290-294 էջերուն վրայ կան 37 ձեռագրերներու պարզ թուարկեալ ցանկերը, որոնք դուրս մընացած են ցուցակէն, որովհետեւ ցանկադրող Հայրերէն Ակիւնեան ու Ոսկեան չեն տեսած դանոնք: Աչքի գրանդոյն ու սրտի կսկիծ պատճառով Նժե - 966ի երկաթագիր Աւետարանի բացակայութիւնն է, որ դժբախտաբար չենք դիտեր թէ ուր կը հանդէի ներկայիս: 1850ին

Ալիւան Հոռմի մէջ տեսած ու օրինակած է յիշատակարանը, աւելցնելով հետաքրքրական ծանօթութիւն մը. «Աւետարան Հարց Անտոնեանց, ընծայեալ Նոցաի Պարսիկ. Ամիրեան Յովհաննէս Ամիրեանց»: Դիտելի է նաեւ որ Աւետարանի յիշատակարանին մէջ կը յիշուին «հրամանով եւ ծախիւք Թարսս քահանայի...» Սարգիս անարժան քահանայ գրեցի...» նոյն անունները իրարմէ անբաժան կերպով կը յիշուին Ս. Ղազարի թիւ 1133 Մաշտոցին մէջ, որ գուրի է թուականէ, ու Սարգիսեան կը համարի ԺԲ. կամ ԺԳ. դարու գրութիւն. յիշատակարանը կ'ըսէ. «Սարգիս եւ Թորոսի Տէր ողորմի, որք մատուցին անձանց ընծայ»: Եթէ յիշուած անձերը նոյնն են՝ ճշգրտած կ'ըլլայ նաեւ Մաշտոցի թուականը:

Ստորեւ կը հրատարակենք 37 անձանօթ ձեռագիրներու յիշատակարաններէն միայն մէկ քանին իրենց համապատասխան թիւերով, որոնք ժամանակին Ալիւան ամփոփած է իր ձեռագիր «Հայկարան»ներուն մէջ: Այսպէս կը համարինք, զոնէ մասամբ, ամբողջացուցած ըլլալ «Յուցակ ձեռագրաց»ի թերի մնացած մասը:

Կոկիկ ու լաւ պատրաստուած հատոր մըն է վերջապէս այս վերջին «Յուցակ ձեռագրաց»ն ալ, թէեւ սպրդած են բաւական թուով տպագրական վրէպակներ, սակայն դժուար կ'անդրադարձուին, մանաւանդ երբ մարդ թաղուի ու գրադէ հոն պարունակուած զանձերով: Խորագլխէ երկաթապարտ պէտք ենք ըլլալ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան, որ մեկնեալն է նման դանձարաններու հրատարակութեան, քաջալերելով հայագիտական աշխատանքները, մատչելի ընելով հանրութեան ծածուկ զանձեր՝ որոնք դուցէ թաղուած պիտի մնային եթէ դոյութիւն չունենար Կիւլպէնկեան անունով լուսամիտ Հիմնարկութիւն մը: